

## NAŠ DALJNI BLIŽNJI SVET

### Pregled sodobne češke proze

Václav  
Vodák

Mnoga znamenja kažejo, da lahko v češki prozi zadnjih let najdemo veliko generacijskih prelomov in postopne regeneracije. Tudi če bi zamolčali mnoge izmed simptomov, enega vendar ne moremo prezreti: širokega razmaha mladih. Značilno za zadnjih šest ali sedem let je, in v češki literaturi je to le odsev ene izmed osnovnih smeri splošnega razvoja, da so se mladim vrata na stežaj odprla.

Literatura ima seveda svoje specifičnosti in podobna tendenca bi se lahko v njej realizirala vsakdanje, le kot izraz dobre volje, če bi se v resnici ne ponašala s kvaliteto. Gre namreč za vrsto mladih talentov, ki vnašajo v češko prozo lastno videnje resničnosti. V zgodovini češke književnosti je bilo značilno dejstvo, da so se literarni generacijski nastopi navadno gradili na novih pesniških spoznanjih. Poezija, ki je na Češkem kot le malokaterem narodu v preteklosti postala izraz narodnih in socialnih hrepenenj, se je vedno razodevala kot primarna zvrst literature, saj je prebujala nove občutke generacij z impulzi novih miselnih tokov v čustvenih reakcijah na spremembo dobe. Značilna lastnost literature sedemdesetih let je, da mlada proza verjetno prvič ne ostaja v ozadju, ampak je z lastnim oblikovanjem odnosov do neposrednega zunanjega sveta, do skupnosti, v zadnjem času pa tudi z oblikovanjem temeljnih etičnih razmerij, enakovredno stopila na bojišče umetniškega snovanja.

Na prvi pogled se nam seveda lahko zdi, da generacijske vezi tu nimajo več pomembnejše vloge, kot je to veljalo za mlado literaturo tridesetih let naše socialistične skupnosti, pa tudi za zgodnejšo literaturo. Resnica pa je, da pisatelji niso povezani le s temeljnim etosom svojega dela, z zavestjo o družbenem smislu umetniškega dela, ampak tudi s tem, da se zavedajo »nove življenjske vsebine« duha socialističnega humanizma in z njim povezanih npravstvenih principov. To, kar jih povezuje, je posebno danes, v novi češki prozi, mnogo silnejše kot tisto, kar bi jih lahko razdvajalo. Niti današnja najmlajša češka proza se ne oglašja kot nekakšna »nova smer« z novimi programskimi potezami ali pa z estetskimi zahtevami zgolj formalne narave in se ne poskuša bojevati s starejšo generacijo, kot je to veljalo za predvojno literaturo; pač pa se na starejšo literaturo navezuje in predvsem s svojo mladostno, posebno zavzetostjo, z novimi prijemi, z intenzivnostjo lastnih doživljanj in spoznanj z njo polemizira le toliko, kolikor polemizira z njimi življenje samo. Prav iz tega dejstva pa izhajajo njene literarne generacijske posebnosti. In te moramo seveda upoštevati.

Sedemdeseta leta so v češki prozi leta preudarnega novega iskanja. Izkušnje, ki jih je literatura že do tega časa pridobila iz svojih dotedanjih stikov z neposredno realnostjo, dopolnjene z zapletenostmi predhodnega razvoja, so jo vodile prej k preiščenemu raziskovanju trdne zemlje pod nogami kot pa k zaletavim poletom v »sedanje življenje.« V njej pa lahko odkrivamo tudi socialistični ideal novih človeških odnosov, globlje zavze-

tosti človeka pri oblikovanju lastne usode, nove etike, harmonije in polnosti človeškega življenja.

Zdi se, da ni naključje, da je v zadnjih letih prišlo do renesanse zgodovinske proze, in to prav po zaslugi avtorjev starejše generacije, ki so glede na literarne izkušnje najbolj zreli. Ta pojav bi zaslužil samostojno obdelavo, nam pa ne ostaja drugega, kot da si ogledamo vsaj nekaj najpomembnejših avtorjev. V svojih romanih nadaljuje s sprehodi v preteklost z nenavadno marljivostjo in hkrati z izrazito notranjo potrebo po asonanci eden izmed najstarejših čeških prozaistov Miloš V. Kratochvíl. Osvojil je nenavadno obliko beletrističnega podajanja tematike, povezane z zgodovinskimi dokumenti, kar velja zlasti za njegova dva dela nameravane trilogije. V njiju opisuje čas pred pričetkom prve svetovne vojne, deli pa sta: Evropa je plesala valček (Evropa tančila valčík) in Evropa v okopih (Evropa v zákopech). Prav tako pa se je vrnil k liku J. A. Komenskega v biografskem delu Življenje Jana Amose (Život Jana Ámose), v katerem je na podoben oblikovni način oživil današnji pomen bridkega, a na koncu vendar zmagovitega boja enega izmed največjih mislecev češke zgodovine, s tem pa tudi novi npravstveni ideal. V isto stoletje, v leto 1621, ki je bilo usodno za češki narod, se je vrnil tudi nestor češke proze Václav Kaplický (1895) v romanu Veliké theatrum), v katerem so iz široke panorame mračne dobe izstopile njene posebnosti: plemiška samovolja in ošabnost, samouničujoče površnosti, verolomstva in vdanost domu in veri.

Nedavna diskusija o novi češki zgodovinski prozi (Literární měsíčník, št. 4 (1978) je med drugim pokazala, kako živ in velikokrat poudarjen je v tej prozi problem zvestobe samemu sebi in svojemu prepričanju. To dokazuje tudi zgoščeno napisan roman izkušenega, lani sedemdesetletnega pisatelja Bohumila Říha, ki opisuje čas vladanja češkega kralja Jiříja Poděbradskega, Pred menoj poklekni (Přede mnou poklekni) z nadaljevanjem v njegovem do sedaj zadnjem delu Čakanje na kralja (Čekání na krále). V njem na primeru mladega viteza interpretira predvsem zvestobo kot osnovno vrednoto. Svojevrsten izlet v preteklost, ki govori o dogodivščinah češkega sina praškega alkemista, sta dva nova romana Vladimíra Neffa: Kraljice nimajo nog (Královný nemají nohy) in Prstan Borgijcev (Prsten Borgiů). Pseudohistorično romantično dognanje, polno zabavne fantazije, ki poteka v rudolfinski Pragi, v renesančni Italiji in dvorcih raznih plemičev, se nam sprva zdi le muhasto, kratkočasno branje, vendar pa se pod zabavno prevleko skriva veliko večnih etičnih vrednot, ki so za narod silno pomembne. Avtor, eden izmed najsrečnejših in najplodnejših čeških pripovednikov, ki bo čez leto dni dopolnil sedemdeset let, je tu razposajeno pokazal svojo ustvarjalno svežino. Na tem mestu pa se moramo spomniti tudi dveh vrzeli v češki prozi, ki sta zazijali z nedavnim odhodom dveh izmed najbolj izkušenih čeških romanopiscev: Josefa Tomana, avtorja zanimivega romana iz antike Sokrates (Sokrates), (njegov zgodnejši roman Don Juan je bil preveden v več kot trideset jezikov) in Norberta Frýda, katerega roman Cesarica (Císařovna) je naletel na močan odmev pri domačih in tujih bralcih.

K renesansi češkega zgodovinskega romana, ki tako ponovno dokazuje veliko trdoživost tega že večkrat pokopanega žanra, pa tudi njegovo sposobnost spregovoriti pod preobleko daljnih časov o nekaterih pomembnih vprašanjih, pa niso prispevali le avtorji starejših rodov. Tudi mnogi mlajši avtorji so našli bogato snov v preteklih časih, v epizodah in človeških uso-

dah, kot na primer: Alexej Pludek v miselno zahtevnem opisu staroindijskega imperija Svetovalec velikih radžev (Rádce velkých rádžů), Vladimír Kórner v baladno barviti zgodbi iz začetka češke zgodovine z naslovom Dolina čebel (Údolí včel), Ludmila Vaňková v romanu, ki posega v čase kralja Přemysla Otokarja II., Alena Vrbová v lirsko obarvanem življenjepismem utrinku iz istega časa, Z grbom levinje (Serbem lvice), in drugi. Mednje sodi tudi roman, ki je vreden vse pozornosti, to je roman-prvenec pesnika Jiříja Šotole Piščanec na ražnju (Kuře na rožni), ki govori o čudnih usodah preprostega človeka, vojaškega beguna iz Napoleonovih vojn, izobčenca in iskalca življenjske sreče, človečnosti in lastnega dostojanstva, roman, ki s svojo humanostjo in kultiviranostjo pesniškega jezika zavzema posebno mesto v novi češki književnosti.

Mnoga izmed novih proznih vračanj pa so usmerjena k nedavni preteklosti. Ta pa ne zaživi v zgodovinskih romanih, ampak šele v občutnih osebnih izpovedih, v katerih pisatelji razgrnejo pred nami čas na prelomu stoletja in čas prvih desetletij našega stoletja. Pri tem mislim zlasti na eno izmed najlepših proznih del zadnjih let, na zreli roman Jiříja Marka Moj stric Odisej (Můj strýc Odysseus), ki je pisan kakor majhna »družinska saga«, s srečno humoristično-ironičnim zamahom in z ljubeznivo razumevajočim odnosom do žalostnih povprečnih junakov, do ljudi stare Prage. Sem bi lahko uvrstili tudi zgodbo iz otroštva Josefa Rybáka, ki nosi naslov Ure za bose noge (Hodiny pro bosé nohy). V novi prozi se nam spet kažejo človeške usode iz republike pred münchenskim diktatom, usode ljudi, ki so živeli na njenem koncu in v drugi svetovni (Jaromíra Kolárová, Josef Kadlec in drugi).

Proza, ki se danes vrača k sliki vojnih let, vsebuje dvojne izkušnje: po eni strani postaja zrela izpoved starejših, ki že več kot tri desetletja nosijo v sebi nepozabne osebne doživljaje in z njimi neko notranjo nujno po tem, da jih morajo izoblikovati in izraziti kot pričevanja, po drugi strani pa se pri mlajših generacijah izraža bolj kot konfrontacija njihovih današnjih spoznanj in izkušenj s tistimi nrvstvenimi načeli, ki so v času najtežjih preizkušenj oblikovali človekov značaj. Med deli, ki so izkušene, modre izpovedi, imajo posebno mesto krhka lirična vračanja nenavadnega pesnika češke proze, močno povezanega z domačimi koreninami, Josefa Strnadela. V njih so bridki dogodki, polni tragike, velikega upanja in neizmerne želje živeti, najznačilnejša dela pa so: Grenka trava (Hořká tráva), Noč je vlak, ki pelje domov, (Noc je vlak, který jede domů) Krizanteme (Listopadky). V vseh naštetih delih dobiva nova češka proza pomembno izraznost. Na svoje bralce ne deluje le kot retrospekcija, ampak kot živo poslanstvo.

Ob osvetlitvi tako predstavljenih izkušenj literature zadnjih let bi se nam morda lahko zazdelo, da se današnja proza včasih izmika oprijemljivejšemu življenjskemu utripu sodobnega življenja. A ni tako! V vrsti avtorjev predvsem iz srednje, dozorevajoče generacije, pa začuda tudi tistih iz najmlajše, prihaja do novih neposrednih stikov z resničnostjo naših dni, čeprav gre pri tem tudi za prizore, ki imajo vrsto pomanjkljivosti, kot so na primer: stereotipnosti pri opisih oseb, v razvijanju dejanja, v vsakdanjem površnem izražanju misli, v neizdelanem stilnem oblikovanju in v drugem (vse to rada našteva češka sodobna kritika). Vendar pa lahko vidimo, da se iz posameznih izvirkov in izvirov zbira močnejši tok, ki se zliva čez pečine.

Tu velja omeniti nekaj avtorjev, ki so se v češko prozo sicer zapisali že prej, njihova proza pa je povezana s sedanostjo. Poti k sedanosti pa so seveda različne. Medtem ko je vodilni češki prozaik Jan Otčenášek (čigar novela *Romeo*, Julija in tema je pred časom obredla ves svet) tipiziral svojo prozno ustvarjalnost z vztrajnim oprijemanjem resničnosti, je na problematiko časa reagiral z živo in veselo napisanim romanom o zaljubljeni dvojici, ki išče nov smisel življenja v zakotnem predelu domovine (Ko je v raju deževalo, *Když v ráji přšelo*). Jan Kozák je po novelah o lovskih doživljajih v današnji Sibiriji (*Beli žrebec*, *Bílý hřebec*) v družbenokritičnem romanu *Čaplje gnezdo* (*Čapí hnízdo*) ponovno oživil sliko težkega nastanka nove vasi. Premagovanje starih ostankov vaške tradicije in hkrati s tem tudi dogmatičnih nepravilnih metod je vtisnilo npravstveni memento tej »šlohovski« *freski*. V češko prozo začnejo spet prodirati vedno novi in novi pogledi na problematiko sodobne vasi, kar lahko zasledimo zlasti v zgodbah in prvih romanih Jana Kostrhuna, ki pa nimajo enakega uspeha, v humorističnem pripovedovanju Jana Matějky, v talentirani prozi Jiřija Navrátla, s tem pa posegamo že v ustvarjalnost najmlajših pisateljev.

Eden izmed starejših prozaikov, ki stoji sredi življenja, je Zdeněk Pluhař, v čigar romanih se razodeva občuteno spoznavanje vznemirjajočega etičnega vprašanja sedanosti. Z razumevajočim odnosom do človeka avtor kritično presoja njegovo notranjo moč, vest, sposobnost biti sam s seboj in nositi odgovornosti svojega časa, s čimer se srečujemo prav v njegovem zadnjem romanu, v baladno uglašnem tekstu, ki je pomaknjen v čas vojne na Slovaškem. Iz težkih vojnih doživetij in iz osebnega spoznanja groze fašizma so nastajali prvi romani Ladislava Fuksa. Njegovi junaki, zastrti s senco tragike človeških usod, skupnega zla in teme, ki se razprostira v človeku samem, junaki, zaznamovani s tesnobo in medsebojnim nerazumevanjem, so se le težko oprijemali prebliskov krhkega upanja. Dokaz nove avtorjeve poti je pred leti postala novela *Povratek s pšeničnega polja* (*Návrat zžitného pole*), medtem ko je Fuksov zadnji roman *Pastirček iz doline* (*Pasáček z doliny*) obarvan z nenavadno novim tonom ganljive človeške iskrenosti in čistosti, razumevanja in vere v človekovo dobroto. Tudi »nejunaki junaki« *iz vrste pripovedk in novel Karla Hoube, ki na začetku doživljajo še mučna leta vojne, koncentracijskih taborišč, ječ in strahotno težkih poti domov, ostajajo dolgo zaznamovani z udarci usode. V novejši zbirki, ki posega v intelektualno okolje, na primer v zbirki Zajtrk v travi* (*Snídaně v trávě*), pa avtor postavlja svoje junake pred usodne odločitve. Njihova odločitve tako postaja izraz njihovih npravstvenih stališč, hkrati pa je produkt psihološkega raziskovanja, kamor se avtor vse bolj usmerja. To velja zlasti za njegova dva zadnja romana: *Postelja z baldahinom* (*Postel s nebesy*) in *Protokol* (*Protokol*), ki se dotikata perečih življenjskih problemov naših let.

Ob problematiki sodobne češke proze, ki jo naš pregled komajda lahko v celoti predstavi, se povsem upravičeno govori o potrebnosti »diferenciacije globljega in mnogoplastnejšega umetniškega izražanja«, o začenjajočem se procesu, ki teži k večji izraznosti stila, k dozorelosti in izrazitosti. Čeprav literatura teh let ni slogovno revna, saj jo bogatijo med drugim tudi fantastična dela, prepredena s prepričljivo doživeto resničnostjo, ki so značilna za Josefa Nesvadbo, življenjepisni romani Františka Kozíka, nežni prirodni utrinki Jaromíra Tomečka in umetniško mojstrsko obvladana litera-

tura dejstev, ki se često dotika prav literature same, izpod peresa Miroslava Ivanova, pa je v mnogih proznih delih čutiti, kot bi na njih ležal sivi prah, ki jih ovira v njihovi življenjski in prepričljivosti. Stilna posebnost, ki ima svoje globoko zaledje v življenjski izkušnji, ni vsakomur dana že od samega začetka, pač pa je večkrat posledica dolgotrajnih prizadevanj. Videti pa je, kot bi dar svojevrstnega umetniškega pripovedovanja že od samega začetka imela dva avtorja, ki sta izkristalizirala značilnosti češke moderne proze; to sta Bohumil Hrabal in Vladimír Páral, vsak seveda na povsem drugem področju. Prvi izmed njiju, očarujoči detajlist, je to dosegel v groteskno ironičnem, poetično vnetljivem predivu vabljivih pripovedi iz časov češkega malomeščanstva, v katerih se vsakdanje pretakanje dni pod šaljivo prijazno poetiko spreminja v praznike, polne hrepenenja po življenjski polnosti (Postřižiny). Drugi pa je svoj vrh dosegel zlasti na področju dražeče karikature ali pretiravanja v mikroanalizah domačnosti malomeščanstva in moralnih defektov v človeških odnosih. Medtem ko se nam zdi Hrabalova proza neuklenjena, življenjska, a polna barvite slikovitosti, prav tako surove kot nežne, pa Páral že šokira s svojo »razgaljeno« neposrednostjo, kot bi z literarnim stilom samim želel predstaviti življenjski način in ritem svojih literarnih predlog.

Avtorjeva osebnost, ki se na zunaj često razkriva v ustaljenosti stila, notranje dramatičnosti in drugih literarnih čednosti, pač pa je često tudi vprašanje globokega poznavanja, miselnega poguma, lastnega pristopa k resničnosti in njenega vsesplošnega razumevanja. Videti je, da se marsičesa izmed tega začuda dobro zavedajo prav mnogi izmed mlajših in najmlajših avtorjev.

Tistih, ki se javljajo k besedi, je cela vrsta. K prvim samostojnim korakom so jim pomagale številne antologije, namenjene izključno začetnikom, in celo zbirke, kot je na primer Omega v založbi Mladá fronta, ki je v vrsti izdaj mlade proze in poezije dajala prednost prav prvencem talentiranih avtorjev. Ti so s svojimi deli prihajali nevsiljivo, brez manifestov in programov. Rekli bi lahko, da je to tiha generacija, za katero pa je značilen toliko večji notranji žar za svoje delo, večina izmed teh avtorjev pa tudi ne pozna ne iger in ne hlinjenja. Ker pa tako rekoč dosledno črpajo iz svojih mladih osebnih izkušenj, doživetij in spoznanj, ker stavijo predvsem na tisto, kar so sami otipali, ne ustvarjajo literature, ki bi »podirala svet«, ampak literaturo, v kateri gre pravzaprav za eno, kar pa ni malo, za čistost, iskrenost v človeških odnosih. Spoštujejo in priznavajo osnovne vrednote družbenega reda, v katerem so že močno zakoreninjeni, kot vsi mladi pa imajo pred očmi seveda neki ideal. In odkrito, brez kakršnihkoli odstopanj: gre jim za sedanjost!

Ni naključje, da se v njihovih knjigah srečujemo z dvema najznačilnejšima potezama, ki jim vtiskujeta pečat svežine, posebno tedaj, kadar sta povezani z izrazitejšo ustvarjalno močjo: z avtentičnostjo osebnega doživetja in z mladostno čustveno liričnostjo. Mogoče je tudi opaziti, da gre pri marsikom za sedaj šele za prvo srečanje z realnostjo, morda celo za prve korake proznega samozavedanja mladega rodu, vendar pa prav v tem notranje občutenem in samostojnem pristopu lahko začutimo obet za kasnejšo literarno kvaliteto in odgovornost. Pomembna poteza, ki pa jo opazimo predvsem v zrelejših knjigah, je sposobnost avtorja, da prikaže človeka v celoti, z njegovo psiho in notranjim čustvenim svetom sredi zapletnih



medčloveških odnosov, kamor nerazdružljivo sodijo tudi delovni odnosi. Ta lastnost mlade generacije pa se lahko zdi nenavadna le tistim, ki ne vedo, da so mnogi izmed teh avtorjev stopili v literaturo prav iz tovarn in imajo za seboj nekaj let »gorkijevskega univerza«.

Če vse naštetu kritično pretresemo, vidimo, da jim ostaja še veliko dela; pretopiti morajo tisti subjektivni akcent, s katerim se jim je doslej posrečilo odkriti same sebe in ki jim je omogočil osebno vrednotenje življenja, tako da bi obvladali tudi objektivnejše oblike in širše koncepte romana, ne da bi pri tem izgubili lastne posebnosti in zmožnost lastnega občutljivega pogleda na svet.

Videti je, da je že danes pred nami vrsta knjig izpod peresa mladih, ki obetajo, da bodo prav ti avtorji v prihodnjih letih — skupaj s svojimi tovariši iz starejših generacij — dogradili polno podobo češke proze.

## Brenčanje muh

Karel  
Houba

»Teh muh je, teh muh je, Barbanašek! Le kako, da je letos tako mnogo muh? Saj je prav nemogoče sedeti tu. Po meni lezejo, eno imam na vratu, čutim jo, žgečka me, ubila jo bom, Barbanašek. Kajne, da naj jo ubijem?«

»Presedaš mi, Mušinka. Kaj res ne vidiš, da mi presedaš?«

»Kaj pa ta muha? Ti je vseeno, če leze po meni? Je ne moreš odgnati?«

»Morala boš sestiti drugam.«

»Kaj praviš?«

»Da boš morala sestiti drugam.«

»Drugam? Kam drugam? Saj tu ni drugega mesta.«

»Tu je vendar dovolj prostora. Ves vrt. Le dobro poglej. Sedi drugam in ne moti me. Tu mi presedaš.«

»Prvič slišim, da ti presedam. V sedemdesetih letih najinega življenja. Ali pa v enainsedemdesetih, Barbanašek?«

»Presedaš mi, sedi drugam. Ne morem delati.«

»Vprašala sem te, če v sedemdesetih ali enainsedemdesetih letih.«

»Imeti moram več prostora. Ravno tu si morala sestiti.«

»Koliko časa, Barbanašek! Po petinsedemdesetih letih ti torej presedam. Muhe ti pa ne presedajo? Jih slišiš? BZZZ . . . BZZZ . . . Prav razločno jih slišim. Ampak ne vidim jih. Toliko jih je, pa nobene ne vidim.«

»Ko bi le kar naprej ne mlela o muhah! Tule se ne morem niti prav ganiti. Niti pošteno iztegniti . . . Kar naprej me motiš, dovolj prostora moram imeti. Za to, kar delam, moram imeti dovolj prostora. Sicer ne bom ničesar naredil. To pa bi bila škoda. Pusti že muhe in sedi nekam drugam. Odvleci vendar ta pleteni stol malo naprej, tu me motiš!«

»Že davno bi moral obesiti muholovke, Barbanašek.«

»Vidiš, malo je manjkalo, pa bi te treščil! Še mislila si boš, da te hočem ubiti. Prestavi se vendar malo naprej! Kadar delam, se ne oziram na nič drugega.«